

Gyógyszerésztörténeti közlemények

Gyógyszerészet 35. 133–138. 1991.

Az erdélyi magyar gyógyszerészet múltjáról Orient Gyula „Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története c. könyve alapján”¹

LORÁND NÁNDOR

A dolgozat bevezetőjében a szerző méltatja azokat, akik a magyar gyógyszerésztörténet kialakítása érdekében tevékenykedtek. Orient Gyula könyvéből a következő kiemelt területekről olvashatunk: „Gyógyszerészet a nemzeti fejedelmek alatt”, „A XVIII. sz. gyógyszerésze és a Maucksch kolozsvári gyógyszerész”, „A gyógyszerészet alakulása a XIX. sz.-ból és a gyógyszerészképzés a kolozsvári egyetemen”.

Bevezető

A magyar gyógyszerészet múltjának történetírói feldolgozására eddig még igen kevesen vállalkoztak. Nem mintha a többszáz éves magyar gyógyszerészet múltjában nem lett volna megőrkítésre méltó események, vagy nem lettek volna olyan kiváló gyógyszerészek, akik működésükkel előbbre ne vitték volna a szakmai tudományt. Inkább az lehet a magyarázata, hogy pályánk gyakorlati vonatkozású beállítottsága miatt, és a patikai elfoglaltságuk miatt, nem volt lehetőségük rá, hogy napi munkájuk mellett összeszedjék, egybegyűjték mindazokat az adatokat, melyek a magyar gyógyszerészet kezdetének, kialakulásának és fejlődésének útját jelzik [1].

Ezek a szabadon idézett sorok a *Baradlay és Bársony 1930-ban megjelent munkájában* olvashatók. A szerzők a munkájuk elején felsorolják a gyógyszerésztörténetírás három régebbi úttörőjének munkáját, amit alapvetőnek kell tekinteni. Elsőnek Baradlayék, *Ernyey József* gyógyszerész és múzeumigazgató munkásságát említik meg, aki néprajzi tevékenységén kívül a felvidéki gyógyszerterek kialakulásával is foglalkozott. Majd megemlíti *dr. Abay Nemes Gyula* gyógyszerészt, akinek munkássága a rendi, illetve a jezsuita gyógyszerterek történetére terjed ki. A harmadik *dr. Orient Gyula*, a kolozsvári egyetem gyógyszerész-professzora, aki főleg az erdélyi gyógyszerési emlékeket gyűjtötte össze és ismertette.

Az 1924-ben alakult Magyar Gyógyszertudományi Társaság előadói ülésén pedig már több alkalommal hangzottak el szakmatörténeti tárgyú előadások. A Társaság előadói ülésén kezdte meg gyógyszerésztörténeti működését is *dr. Halmi János*, az Egyetem akkori tanársegédje, a későbbi Semmelweis Orvostudományi Egyetem professzora, eleinte a múlt századbéli neves gyógyszerészek életrajzi adatainak és munkásságuk-

nak gyűjtésével, ismertetésével, majd publikálásával. A gyógyszerésztörténeti emlékekkel foglalkozni kívánó kartársak összefogásával hozta létre ugyancsak Halmi professzor a Magyar Gyógyszerészeti Társaság Gyógyszerésztörténeti Szakosztályát, amelynek célja az, hogy valamennyi megyében a helyi, megyei szakmatörténeti emlékek gyűjtésére, feltárására buzdítson és ezáltal minél több emléket megmentsen a pusztulástól, a hazánkban még fellelhető muzeális értékű tárgyi emlékekből [2].

Magyarországon tulajdonképpen az első kezdeményezés gyógyszerészi múzeum létesítésére már a 18. században kezdődött. Ez a kezdeményezés közös orvos-gyógyszerészi múzeum terve volt *Weszprémi István* és *Kazzay Sámuel* részéről. A tervük azonban nem valósulhatott meg és csak a múlt század vége felé indult meg erőteljesebben a törekvés gyógyszerészi múzeum felállítására.

Már az 1892-ben megjelent Gyógyszerészi Közlönyben olvashatjuk, hogy *Nagy Gyula* felhívást tett közzé a Gyógyszerészi Hetilapban, amelyben kéri a régi gyógyszerészi edények birtokosait, hogy azokat a létesítendő patikamúzeum számára küldjék be. A felhívás alapján szép gyűjtemény jött össze, melynek jórészt az 1896-os országos egészségügyi kiállításon be is mutatták. Utána azonban az értékes gyűjtemény elaprózódott, elkallódott. [2.]

Időközben azonban a kolozsvári egyetemen már egy másik buzgó gyűjtőmunka folyt. A gyógyszerészhallgatók segélyegylete határozta el egy gyógyszerészi múzeum létesítését. *Dr. Orient Gyula* gyógyszerész az egyetem tanársegédje állt a kezdeményezés élére és sokat fáradozott a régi gyógyszerészi emlékek begyűjtésével, megmentésével.

Kérésére és felszólítására sokan beküldték családi emlékeiket is, így *Velits Károly* tordai gyógyszerész beküldte dédapjának, *Velits Sámuelnek*, 1776-ban kelt pergamenre írott oklevelét, egy 1702-ben kelt orvosi vényt, mely a theriak előállításí módját tartalmazta, valamint alkímista jelekkel szignált állványedényeket is.

Orient Gyula lelkes és fáradhatatlan munkával mintegy 1800 db régi gyógyszerészi felszerelési tárgyat gyűjtött össze. Gyűjteményéről ismertető könyvet is adott ki: „Az erdélyi Nemzeti Múzeum keretében felállított gyógyszerészi múzeum” címmel.

Orient professzor a gyűjteményt 1902-ben az Erdélyi Múzeum-ra bízta, mely azt szívesen át is vette, méltó helyet biztosítva számára. *Dr. Posta Béla* egyetemi tanár 1902. szeptember 15-i levelében megköszönte a gyűjteményt és biztosította Orient Gyulát, hogy annak megfelelő kezeléséről gondoskodni fog. Méltatta a fáradozást, amit nem kevésbé hazafias, mint tudományos jelentőségűnek minősített.

¹Minerva Kiadó, 1926. Cluj — Kolozsvár

A tulajdonképpeni első magyar gyógyszerész múzeum így tehát Kolozsváron létesült, 1902-ben. [2].

Nálunk pedig *Ernyey József* már 1896 óta sürgette a gyógyszerészi emlékek összegyűjtését. *Koritsánszky Ottó* 1909-ben cikket is írt a gyógyszerészi múzeum ügyéről. Ebben kifejti többek között, hogy helyes lenne a szakgyűjteményt a Nemzeti Múzeumnak átadni, és egyúttal felszólítani a magángyűjtőket, hogy itt helyezték el, eddig összegyűjtött szakmatörténeti vonatkozású tárgyaikat. „...*Tudomásom szerint — írja Koritsánszky — Ernyey József neves etnografus kartársunk is igen szép gyűjteményre tett szert. Ő is átengedné bizonyára gyűjteményét szívesen, ha a múzeumnak állandó helye volna. Talán nem volna lehetetlen az sem, hogy dr. Orient Gyula kartársunk becses kolozsvári gyűjteménye is ide kerüljön.*”

Az 1919-es Tanácsköztársaság rövid ideje alatt is tervbe vették *Ernyey József* és *Karlovszky Geyza* javaslatára a gyógyszerészeti múzeum létesítését, erre azonban már nem került sor. *Ernyey József* kitartó munkásságának és a Nemzeti Múzeum áldozatkészségének köszönhető, hogy ez az értékes és szép gyűjtemény mindkét világháború viharát átvészelte. A felszabadulás után kerülhetett csak sor az első önálló gyógyszerészi múzeum megvalósítására. Nagy érdemei vannak ebben *dr. Mozsonyi Sándor* és *dr. Halmi János professzoroknak*. Végül is 1964-ben elkészült a *Semmelweis Orvostörténeti Múzeum* a helyreállított *Semmelweis házban* és itt nyert elhelyezést az orvostörténeti anyag kiállítása mellett a gyógyszerészi gyűjtemény is. Itt állították ki a restaurált Gömöry-patikát is, melyet *Pollack Mihály* építész tervei szerint készítették 1813-ban és később, mint Török patika vált ismertté. [2].

A *Semmelweis Orvostörténeti Múzeum* felállításával megoldódott tehát a gyógyszerészi történelem értékes ritkaságainak, kincseinek megfelelő elhelyezése és rendezése is.

Gyógyszerészet a nemzeti fejedelmek alatt

A 16. század eleje nagy jelentőségű volt egész Európára nézve. Ugyanezen időben Erdély szűkebb történelmében a szomorú emlékek egész sora van megörökítve. Az 1541-től a török hódítás után Erdélyország nagyrésze hamar hanyatlásnak indult. A monostorokat és a törvényhatósági intézményeket, a katonai és polgári kórházakkal együtt bezárták, annak dacára, hogy különböző fajta járványok és betegségek nagyon gyakoriak voltak.

Erdélyben a legrégebb nyilvános gyógyszertárak egyike, amelyről az okiratok már 1494-ben is említést tesznek, *Szeben* város gyógyszertára volt. A német jogszokás szerint régi patikák voltak még *Brassóban*, *Besztercén*, *Fogarason*, melyek a város tulajdonát képezték, a helyi tanácsok gondoskodtak felszerelésükről, azonban *Szeben* városa, más városoktól eltérően a gyógyszertár kezelőjének külön fizetést nem adott... A brassói városi gyógyszerész pld. évi 25—28 forint fizetést kapott negyedévi részletekben.

A városok gondoskodtak gyógyszertáraik rendben tartásáról, a szükséges anyagok beszerzéséről és a felszerelések kiegészítéséről is. Erre vall pld. a brassói számadási könyvekben szereplő tétel, mely szerint a gyógyszertár rendbehozatalára 1521-ben asztalt, pa-

dokat, állványokat s edényeket csináltattak és az egész kiadás 4 forintra rúg... *Brassó* város tanácsa 1533-ban *Jeromos* gyógyszerésznek kétízben 40 forint készpénzt utaltványoz a gyógyanyagok bevásárlására... 1534-ben *Brassó* város tanácsa *Paulus* orvost a Székelyvidékre küldte, hogy *Gritti* volt orvosának holmiját a városi gyógyszertár részére vásárolja meg... Edények, mérlegek, súlyok beszerzésére 8 forintot adnak ki. Egy görögnek, aki Törökországba utazott, 10 forintot adott *Brassó* város tanácsa Spéciesek beszerzésére.

A gyógyszerészek néha mellékjövedelemmel szaporították gyenge fizetésüket, legalább is erre vall a nagyzebeni gyógyszerésznek azon ténykedése, hogy 1506-ban a városi mázsahivatalnak is bérlője volt...

A gyógyszertárakat bizonyos esetben a városi tanács bérbe is adta. Ilyenkor a bérlő bizonyos határidő leforgása után köteles volt a gyógyszertárt olyan állapotban visszajuttatni, mint amilyenben azt a várostól átvette volt. Az átvétel rendszerint a polgármester és a városi orvos jelenlétében történt, amikor is a meglévő gyógyszereket gondosan és részletesen a leltár szerint vették ismét át.

Erdélyben az 1500-as évek elején mindössze három gyógyszertár volt összesen, és ebből az időből két ilyen leltározási jegyzékünk maradt fenn, írja könyvében *Orient Gyula*.

Láthattuk a leltárak nyomán, milyen gyógyszeralkok voltak készletben a 16. sz.-beli gyógyszertárban, melyekhez, ha még hozzávesszük a rögtönözve készített szemvizeteket, főzeteket és forrázatokat, máris előtűnik van a felszerelés egy része.

A gyógyszertárak fő jövedelme akkor a cukorkák, cukrázárak, a viaszgyertya és a különböző pecsétviasz készítéséből folyt be, ezért ezeknek kellékei nélkül az alkotott kép hiányos lenne. Csak mindez egybevéve adja a 16. század elején működő gyógyszertárak hű másait.

A gyógyászatnak legszigorúbb reformátorai sem követelték, hogy pld. az összes keverékek készen legyenek, ellenkezőleg ők maguk jelölték ki, mit lehet és mit kell készletben tartani. Az így designált hivatalos szerke száma mindenütt a helyi viszonyokhoz alkalmazkodott.

A gyógyszerekről felvett leltáron kívül a gyógyszertárban talált könyvekről is vétetett fel jegyzék. Eme könyvek minősége azt mutatja, hogy a galenusi és arab gyógyszerek ismerete még mindig domináló szerepet játszott, ami különben a gyógyszerjegyzékekből is kitűnik, melyekben alig akadunk kémiai eredetű vegyi készítményekre.

A leltáraknak a gyógyszerészi műszerekre és a berendezésre vonatkozó része arról is tanúskodik, hogy az illető gyógyszertár eléggé el volt látva a szükséges eszközökkel, nevezetesen: desztilláló készülékkel, mérlegekkel, mozsarakkal, vaseszközökkel gyertyák készítésére és pld. több mint 500 fadobozzal, (állvány-edény) 29 ónkannával (olajoknak), 60 ónszelencével (állványedény a kenőcsök számára), 7—8 velencei korszóval, hordókkal, késekkel, kanalakkal stb.

Miután pedig hivatalos árszabály (taxa) akkor még nem volt, ki-ki saját tetszése szerint számította ki a vények árát, ami miatt sok panasz is volt. A sok panasz folytán végre *Drezdában 1550-ben megjelent az első hivatalos taxa*, melyben súlyegységként a quentin és a lat szerepelnek, a vadontermő gyógynövények árai

nem súly, hanem marok szerint taksáltattak. Ez egyidőben nálunk is használatos volt, habár nem hivatalos jelleggel.

Az 1500-as években egy városi tanácsosból, városi képviselőkből, egy-két városi orvos-gyógyszerészből álló bizottság vizsgálta meg a gyógyszertárakat. Ezek mondtak véleményt a látottak fölött, ami az akkori csekély kémiai és egyéb szakmai ismereteket tekintve inkább csak illuzórikus volt.

Az erdélyi gyógyszerési irodalom ekkor már igen gyengén volt képviselve, az is teljesen összefüggött a növénytannal — írja Orient Erdélyről könyvében —, mivel a gyógyszerek legnagyobb része a növényvilágból került ki.

Az akkori magyar botanikai irodalom jelesebb képviselői között találjuk *Málius Juhász Pétert* is, akinek műve 1578-ban Kolozsvárott jelent meg a következő címmel: HERBARIUM AZ FÁKNAK FÜVEKNEK NEVEKRŐL TERMÉSZETEKRŐL ÉS HASZNAIKRŐL. Szerzője a fő súlyt a növények gyógyhatására és azok orvosi használatára fekteti. Minden egyes növény tárgyalása során a növény nevét latin, magyar és német nyelven említi, valamint ezzel kapcsolatban a synonymákat. A növények gyógyhatásait „szárazsító, melegítő, égető, szorító, tisztító, nedvesítő, hidegítő” jelzőkkel adja tudtára az olvasónak. Művében több egyszerű és összetett gyógyszerrel is szól, mint pld. szirupok, liktáriumok, olajok készítéséről, valamint belső és külső használatról is megemlékezik. Az ún. bűvös gyógyítgatás ellen, melyet szerinte a bábák űznek, elítélőleg nyilatkozik.

A patikáriusok is foglalkoztak orvoslással, de tekintélyük jóval kisebb volt a doktorokénál. Helyenként apothekariusnak nevezik őket. Amint azonban az orvosok kissé megszorodtak, a patikáriusokat eltiltották a gyógyítástól. Még azt sem engedték meg nekik, hogy az orvos engedelmé nélkül purgatiót adjanak a betegeknek. Még a 17. század elején is a betegek gyógyítása úgy történt az úri családoknál, hogy amíg a baj komolyra nem fordult, s amíg mivoltára rá nem jöttek, rendszeren házi szereket, gyógyító füvekből párolt vizeket, teákat, lictariumokat és olajokat használtak, el nem mulasztván a gyakori purgatiót sem. Ez utóbbi célra a füveken kívül mannát és szirupot használtak. Purgatióra nagyon sokszor volt szükség, mivel az emberek az ételeket nemigen válogatták, s mértéket benne nem tartottak.

Amikor a virágvizek, lictariumok és olajok már mítsem használtak, vagyis mikor a baj komolyabbá vált, megkezdődött az úgynevezett „orvosság tudakozás”. A betegnek házanépe levélben, vagy küldönc útján orvosság után tudakozódott az ismerősöknél, mégpedig úgy, hogy megírták a betegség mivoltát, s orvosságért esedeztek. A betegséget természetesen maguk sem ismerték, még kevésbé ismerték azok, akiktől az orvosságot kérték. De azért mindenki küldött, vagy ajánlott valami orvosságot. Különösen azon főúri családoknál tudakozódtak orvosság után, akiktől tudták, hogy patikaházukban sokféle gyógyítószert tartanak, és sok recepttel rendelkeznek. Minél előkelőbb volt az úr, vagy asszony, akinél az orvosság után tudakozódtak, annál jobban bíztak a kapott gyógyszerben. Később is az orvoshiányon úgy segítettek, hogy minden úri házból házipatikát tartottak. Ezekkel úgy-ahogy segítettek

ugyan az urak, de a szegényeknek nem igen volt kihez fordulniok. Egy ilyen 1700-as évek elejéről való házipatikához múzeumunk is hozzá jutott — írja Orient professzor a kolozsvári gyűjteményről.

Az újkor elején az egyház többszöri tilalma után a szerzetesrendek az orvosi gyakorlat teréről visszaléptek, de a gyógyszertárakat megtartották... A reformáció fellépésével a világi elem is erőhözjutva felülkerekedett és hosszú időre úgyszólván kizárólag a maga számára foglalta le a gyógyszerési pályát, amelyet addig főképpen a papság tartott kezében... Az egyházi lovagrendek (pld. a szebeni Johannita-rend) már előbb megszűntek gyógyszereszkedni, míg a reformáció azután megszakította a szerzetesrendek gyógyszerészerti birtoklását is egészen az ellenreformáció bekövetkeztéig...

Nálunk Erdélyben csak későbbben, főleg a *jezsuiták* gyógyszerészeti szerepelnek, — akiket Erdélybe Báthori István Kristóf fejedelem (1576—1581) hozott be Lengyelországból — és akikhez Szelepcsényi érsek által 1696-ban behozott *irgalmasok* is csatlakoztak...

...Kolozsvár város 1640-es évi számadáskönyveiben az orvosok és a gyógyszerész történelmére vonatkozólag értékes adatok birtokába jutottam, Milley János kolozsvári jezsuita atyának 1649, valamint 1651.-i jelentéséből. A jelentésekből kitűnik, hogy Kolozsvárt a jelzett időben két protestáns orvos működött és azt is megtudjuk, hogy a gyógyszerész polgári gyógyszerész volt, valószínűleg magáé a városé lehetett. (Ez a volt városi gyógyszerész most dr. Hintz György tulajdonát képezi — írja könyvében dr. Orient professzor.)

...Az erdélyi gyógyszerészet és gyógyszerészeti történetére vonatkozólag különösen érdekes és értékes adatokat tartalmaz *Bethlen Gábor*, — Erdély egyik legkiválóbb fejedelme — *vásárlásairól vezetett számadáskönyv*, melyben mindazon árucikkek tételenként vannak jelölve, melyeket a fejedelem 1615 és 1627 között a világ különböző részeiben: mint Bécsben, Velencében, Prágában, Linzben, Konstantinápolyban, Nándorfelhérvárt, Danczkában és Krakóban, ezenkívül magyar és erdélyi városokban vásároltatott. A fejedelmi udvartartás számadáskönyv feljegyzéseiből csak azokat a tételeket közlöm, amelyek gyógyszerészeti érdekűek.

A gyógyszerészeknek való üvegeket ezidőben Erdélyben a száldobágyi (Saldabariu) hutában is készítették „apothekariusoknak való üvegek” megkülönböztető megjegyzéssel. A patikaláda már értékénél fogva is becses lehetett a fejedelem előtt, legalábbis erre utaló a fejedelem saját kezével bejegyzett számadáskönyvbe írott széljegyzet, melyben annak értékét összegezi:Patikaláda orvosságokkal együtt fl.1166 dr.73.

A fejedelem patikája számára velencei terjéket, — a régiek eme bálványozott és drága gyógyszerét, — több ízben is vásároltatott. Így az első bevásárlásnál két florenust, azaz két aranyat fizetett a terjékért. A terjék, vagy görögül Theriaca neve a régi idők misztikus világába vezethető vissza. Compositiója állítólag Mithridates pontusi királytól származik (Kr.e.124—64.). Közel 130 évvel később Nero császár híres udvari orvosa Andromachus e szert oly módon javította Kr.u. az I. században, hogy a benne lévő ópium adagot megnövelte.

A régiek az egyes gyógyszerek hatását nem ismerve azt hitték, hogy mentől több anyagból áll valamely

gyógyszer, annál jobban hat a betegségek ellen. Idővel a theriaca, vagy terjék valóságos univerzális gyógyszer lett. Eredeti előírás szerint a gyógyszer 64 különböző szerből készült, melyek között egyik fontos alkotórész a vipera húsa volt, amitől a nevét is nyerte. Ezenkívül ópium, scilla, castórium, cassia és valerianának volt bizonyos adagja benne. A valódi theriacot, mithridatot az akkori gyógyszerész csak a tanács felügyelete és legalább két orvos jelenlétében készíthette el, akik az előírt alkotórészeket és ezek mennyiségét az elkészítés ideje alatt ellenőrizték s végül mindezt a recepten névaláírásukkal hitelesítették.

A históriából tudjuk, hogy Bethlen korának egyik legtanultabb fejedelme volt...

A kolozsvári egyetem vegytani intézet gyűjteménye között levő eredeti alchimiai eszközök és könyvek, feljegyzések tanúsága szerint a fejedelem udvarában alchimistával is foglalkoztak...

(Orient Gyula könyvének 102. — oldalától kezdve több oldalon találunk adatokat II. Rákóczy György erdélyi fejedelem gyulafehérvári gyógyszerárának leltáráról is.)

A XVIII. sz. gyógyszerészete és Maucksch kolozsvári gyógyszerész

A 18. század vége felé Kolozsvár lakossága rohamosan gyarapodott... Nagy befolyással volt a város politikai életére és művelődésére az országgyűlésnek itt való tartása. Az országgyűlésekre választott követek között Kolozsvár követei 1794-ben *Maucksch Tóbiás kolozsvári gyógyszerész* és *Ágoston Márton* voltak. *Maucksch Tóbiás* nem csak városának jómódú polgára, hanem *szakmájának kiváló művelője is lehetett*. Erre vallanak korából megmaradt nagyszabású, ritkabeccsű szakfolyóiratok, pompás szakkönyvek, gyógyszerári felszerelések, berendezések, és gondosan megírt instrukciók. A gyógyszeredényeket tartó, barokk stílusban épített állványokat pedig ornamentikált állványedények díszítették, a tágas officinában. Nagyon szépek a principális szoba falait díszítő barokk stílusú, keretezett feliratok, melyek közül az egyiket *Maucksch Tóbiás* 1766-ban, az ezzel szemben lévőt pedig egyik örököse és gyógyszerész utóda, dr. *Hintz György* 1898-ban festett.

Úgy gyógyszerészettörténeti, mint kultúrhistoriai szempontból, mindig fölötte érdekesek és értékesek a ma már oly ritkán található, úgynevezett *Gyógyszerészeti instrukciók* is. *Az ilyeneket rendszerint szakmájukban jólképzett, munkatársai munkáját megbecsülni tudó régi, gondos gyógyszerészeink írták azokat utódaik okulására, javára. Híven „Gyógyszerészeti instrukció”-t írt Maucksch Tóbiás kolozsvári gyógyszerész is, kinek később Marosvásárhelyen is volt gyógyszerára. Az „Instrukció” fontos adatokat tartalmaz a kornak, az erdélyi gyógyszerészet viszonyainak jellemzésére, különösen a gyógyszerészek képzésére, a gyógyszerárak vezetésére, vizsgálatára, valamint a gyógyszereknek bel- és külföldről való beszerzésére, áráira és a gyógyszerárak akkori értékére nézve. Tehát e kor gyógyszerészetének egész történetét örökíti meg a Maucksch-féle Instrukció. (Itt leírja Orient az Instrukció nyelvezetét, formátumát és egyéb külső ismertetőjét, majd így folytatja) ...Mi-*

vel az Instrukciót egész terjedelmében már 1918-ban közöltem volt, e sorok keretében csupán a legfontosabb, a gyógyszerészet történetével szoros vonatkozásba hozható részeket érintem... Gondnokváltás esetére a következő utasításokat adom: Mivel oly hamar, azaz három hónap alatt nemigen lehet gondnokra találni, úgy titokban, anélkül, hogy valaki megtudná, *Miskolcz, Rozsnyó, Debrecen, Pécs, Pozsony, Krakkó*, vagy *Pestre* egy megbízható gyógyszerésznek ír az ember és megkéri, hogy ajánljon egy, a magyar nyelvben jártas, a református vallást követő gondnokot a fizetési igényeinek és az útiköltségek megtérítésének feltüntetésével... Részletesen foglalkozik és pontokba foglalva ad utasítást a marosvásárhelyi gyógyszerárának vezetésére, a gyógyszerár bevétele, forgalma és a pénztári könyvek kezelése tekintetében, majd a leltározásról ad pontos utasítást, különösen arra az esetre, ha gondnokváltás történik. — Részletesen foglalkozik továbbá a gyógyszerész gyakornokok felvételével, azok kitöltendő tanidejével, valamint azok ellátása és felszabadítása felől is... Ezért hat évig kell tanulnia és ha azután jól viseli magát, a felszabadulásnál díszajándékkul 30 rhf.-t (Rhénusi forint) kapjon, amelyen ruhát vehet magának... Hogy miben állanak a gyakornok kötelességei, azt a württembergi taxa hátulsó oldalán való rendelet mutatja... Részletes utasítást ad, miként kell az orvosi füveket, gyökereket, virágokat és magvakat gyűjteni és mikre kell a gyűjtő asszonyokat és embereket figyelmeztetni. Magával viszi a gyógyszerész a gyakornokot, vagy még más valakit felszerelve ásóval, lapáttal, csákkánnyal és a lelőhelyet megjegyzi magának és a laboránsnal és gyakornokkal is megjegyzteti, hogy szükség esetén máskor is rátaláljanak...

...A marosvásárhelyi gyógytáramat inspicáló igazgató urak és szeretett gyermekeimnek gyámja, — legyen az gondnokról (provisor), segédekről (Gesellen), gyakornokról (Jung), vagy laboránsról (Stosser) szóló dolog, — ezen instrukcióimat kövessék...

...A legfontosabb azonban az, hogy az ember jó és megbízható emberekkel rendelkezzen, különösen pedig ügyes és a magyar nyelvet bíró gondnoka legyen. Azért jó salláriummal, évi 300 ft. fizetéssel láttam el a gondnokot és ha az évi jövedelem (t. i. a patika évi forgalma) a 6.000 forintot túlhaladja, úgy abból, ami ezen összegben felül van, kapjon még külön két százalékot. Ha azonban a gondnok csak pld. 4.600 ft. forgalmat csinál, akkor csak egy aranyórával ajándékozandó meg, vagy 6 forinttal. Én *Maurer* gondnok úrnak 4 forintot adtam, s ő meg volt elégedve...

...Rendeletemet és az Instrukciót szigorúan kövessék, mert ezeket mint gondos apa nem fölöslegesen, vagy unalomból, hanem a nagy Isten szeretetének megihletéséből sok gonddal, nagy tapasztalattal és belátással javukra és hasznukra írtam. Aláírás: *Maucksch Tóbiás senator és privilegisált gyógyszerész, Kolozsvár sz.kir. város és polgári gyógyszerész Marosvásárhelyen. Anno 1793. szeptember havában.*

Ezenkívül Kolozsvár részére is egy külön füzetet írtam, hogy hogyan járjon el az ember a bel- és külföldi specialitások beszerzésénél... Index, Repertorium vagy register az ezen tankönyvben írt dolgokról...

A 18. század elején 1700-tól 1750-ig terjedő időben a gyógyszerárak száma megszaporodott, melyek között ott találjuk a szerzetesek részére adományozott

gyógyszertári jogosítványokat is. Az említett időben a következő városokban állítottatott fel gyógyszertár:

Brassó (Órangyal)	1720
Segesvár (Oroszlán)	1720
Szászváros (Arany oroszlán)	1727
Kolozsvár (Egyszarvú) Jezsuitáké	1732
Temesvár (Gránátalma) Irgalmasoké	1737
Fogarás (Órangyal)	1738
Nagyvárad (Aranykereszt)	1742
Nagykároly (Feketesas)	1747

Az idők során egyes városok gyógyszertárukat felesketett szakembernek bérbe is adták, vagy bizonyos összeg lefizetése mellett a gyógyszerész magántulajdonába váltotta. Az adás-vevés útján magántulajdonba átment gyógyszertári jogosítványok képezték a későbbeni elismert, úgynevezett reál-jogosítványok alapját. A városi gyógyszertár jogosítványok átvétele, a reáljogok elismertetése, továbbá a gyógyszertári jogadományozások, átruházások, valamint az új gyógyszertárak felállításáról a következő feljegyzések és okiratnak révén tájékozódhatunk. Például szolgálhatnak a *Maucksch—Hintz féle gyógyszertár eredetére, átruházására, a reáljog körül való elismerésre vonatkozó adatok*, melyet dr. Hintz György 1876. július 4-én jegyzett fel... Gyógyszertáram reáljogosultságára vonatkozó adatok: Eri-gáltatott 1700 elején. Valószínűleg már előbb, 1640-ben is fennállott és városi gyógyszertár volt. 1700 elején ment át magántulajdonba. E városi gyógyszertár utolsó kezelője 1690-ben Stanno nevű gyógyszerész volt... A gyógyszertár reáljogának elismerésére vonatkozó feljegyzések a következők: 1760. nov. 10-én 566 szám alatt kelt Maucksch Tóbiás privilégium levele Mária Teréziától. Az 1824. nov. 26-án kelt legfelsőbb elhatározás szerint minden olyan gyógyszertár, mely 1775 előtt fennállott, reáljogúnak tekintendő...

...Hiteles kivonat Maucksch Tóbiás naplójából, mely szerint Maucksch Tóbiás ezen úgynevezett városi gyógyszertárt 1753-ban vette meg a Schwartz succesoroktól örök áron... Az erdélyi Főkormánysház 7500—1864 számú tudomásulvevő irata, hogy a néhai Szláby-féle gyógyszertár az okl. gyógyszerész és vegytudor Hintz Györgynek, mint őt illető tulajdonosnak átadott...

Gyógyszerészet alakulása a XIX. sz.-tól (Gyógyszerészképzés a kolozsvári egyetemen)

Az orvosi és természettudományoknak fokozott fejlődése a gyógyszerészetre is nagy hatással volt... A Báthory fejedelem által alapított kolozsvári, úgynevezett „Báthory Egyetemet” Mária Terézia királynő 1775-ben orvosok nevelésére, majd 1872-ben pedig Ferencz József király négy kar felállításával alapították, melyen már kezdettől, az 1872-ik év óta gyógyszerészeket is képeztek ki. Az első tanévben 5, majd a 80-as évek vége felé az 1872-től, 1902-ig terjedő tanévek alatt összesen 1092 gyógyszerész hallgatója volt a kolozsvári egyetemen (írja könyvében Orient professzor).

Az erdélyi gyógyszerészek képzése az 1889-ik évig a régi osztrák törvények és szokások szerint történt. Négy gimnázium és három évi gyógyszertárban, gya-

kornoki minőségben eltöltött idő után a megyei, vagy városi főorvos előtt vizsgát tett a gyakornok, melyről bizonyítványt kapott és ennek alapján az egyetemre iratkozhatott be, vagy mint segéd valamelyik gyógyszertárban töltötte a kötelező két évi gyakorlati időt. Az 1888-ban kibocsátott rendelet értelmében a gyakornoki időt két évben állapították meg, a felvétellez azonban hat gimnáziumi osztály elvégzése kívántatott meg. A gyakornoki vizsgát pedig erre a célra kinevezett két gyógyszerész és két egyetemi szaktanárból álló bizottság előtt kellett letenni. (Ugyanezen időben a nőknek is megengedettett a gyógyszerészi pályára való lépés).

A gyógyszerészet speciális művelése Erdélyben a gyógyszerészi műtan tanításával legelőször a kolozsvári egyetemen vette kezdetét, amikor *Hintz György* vegyészdoktor kolozsvári gyógyszerész és gyógyszertár tulajdonos 1883-ban a gyógyszerészi műtan és vénykészítési gyakorlatok tanítására magántanári képesítést nyert. A gyógyszerészhallgatók részére dr. Hintz tanárnak 1890. február 20-án történt elhunytával a fölötte fontos tantárgy előadása megszakadt, s három évig a katedra üresen maradt, míg 1893-ban *dr. Issekutz Hugó* a gyógyszerészi műtanból magántanári képesítést nyervén, az előadások ismét megkezdődtek. Nem sokkal később 1902-ben a kolozsvári kórház tetemes fejlődése kívánatosá tette, hogy a betegek részére kiszolgáltató gyógyszereket házi gyógyszertár készítse el. E célra egyetemi gyógyszertárat létesített egy teljesen új épületben. A klinikai betegek gyógyszerellátásán kívül azután ezen új épületben folyt az orvosi fakultáshoz tartozó egyetemi gyógyszerész hallgatóknak a gyógyszerészi műtanból való elméleti és gyakorlati oktatása is... *Issekutz Hugó* magántanárnak 1904-ben történt elhalálása után *dr. Ferencz Áron* vette át a katedrát és a gyógyszertár igazgatását.

Az imperiumváltozás idején 1919. október havában az egyetemi gyógyszertár és gyógyszerészeti intézet a román állam tulajdonába ment át, amelynek vezetésével és az előadások megtartásával Románia egyik kiváló gyógyszerészt, *dr. Gh. Pamfil-t* bízták meg, aki egyetemi rendes tanári minőségben tölti be a katedrát. A gyógyszerészképzés Romániában így a volt regim-mel szemben magasabb fokon állván, természetesen, hogy a Romániában érvényes három évi egyetemi és a két évi gyakornoki idő lett kötelező az erdélyi egyetemen Kolozsvárt is.

Az erdélyi gyógyszerészet történetében továbbá történelmi időpontot jelentett az *Erdélyi és Bánáti Gyógyszerész Egyesület* megalakulása 1922-ben, melynek első elnöke *Murgau János* tordai gyógyszerész lett.

Karunk szellemi részét eleinte *S. Nagy László* és *Mo-litorisz Pál* szerkesztésében megjelent „*Pharmacia*” című gyógyszerészi időleges lap közvetítette, majd dr. *Orient Gyula* vette át a lap vezetését 1922-ig. Ekkor *Nagy Samu* tasnádi gyógyszerész indított kéthetenként megjelenő román—magyar kétnyelvű szaklapot. Ugyancsak az Erdélyi és Bánáti Gyógyszerész Egyesület tudományos szakosztálya a szaküléseken tartott előadások és felolvasásokon kívül külföldi gyógyszerésztudományi mozgalmakról és munkálatokról referál, ugyancsak *Orient Gyula* szerkesztésében... —majd az általa alapított Kolozsvári Gyógyszerész Múzeumról könyvében a következőket írja: ...Ezelőtt 30 évvel az-

zal a kéréssel fordultam az Erdélyi Múzeum Egyesület akkori igazgatójához, hogy a nevezett múzeum keretében és kezelésében egy Gyógyszerészeti Múzeumot óhajtának létesíteni, mely gyógyszerészeti, kulturális, valamint művelődéstörténeti szempontból összegyűjtött tárgyaknak tudományos és szemléltető rendszerben való megismertetését lenne hivatva nyújtani. Az ifjú lelkesedésével, sok szép reménnyel és minden aggodalom nélkül fogtam munkához, a gyógyszerésztörténeti vonatkozású tárgyaknak gyűjtéséhez. Nem ismerem még azokat az akadályokat, amelyeket a mindent pénzé tenni kívánó önös érdekek, az indolentia, irigység, s egyéb olyan okok idéznek elő, melyek az ideális eszme megvalósítását meggátolhatják, s amelyek olyan könnyen gördültek kitűzött céloim elé.

Nem maradtam meg tehát a pusztá gondolatnál, hanem energikus kézzel azonnal munkához fogtam, s ma közel 30 év után minden anyagi és erkölcsi támogatás nélkül egymagamnak sikerült egy olyan hatalmas gyűjteményt létesítenem, amely felbecsülhetetlenül értékes tartalmával Erdély kultúrájánál sokkal előrehaladottabb államok hasonló gyűjteményével vetekedik. A harminc éves gyűjtés alatt sok csalódás, sok keserűség, bántódás ért. Legszebb jutalmam azonban mégis elnyertem azzal, hogy ami nem sikerült az államnak, a testületeknek, egyes anyagi jólétben dúskálkodó, de idealizmus nélkül, vagy szellemi szegénységben szenvedő gyógyszerészeknek, az sikerült nekem, a mindennapi megélhetésért küszködőnek.

Az „Erdélyi Múzeum” Kolozsvárt a Strade Gherescu (volt Bástya utca) sarkán lévő kétemeletes palota egyik termében van elhelyezve — írja könyvében 1926-ban Orient Gyula — és több mint 1500 tárgyával egy muzeális termet tölt meg. A legrégebb tárgyak között vannak az 1480-ik évtől kezdve porcellán, fajence, majolika, Alt-Wien, tejüveg tégelyek, mérlegek, mesterpecsétes ónedények, laboratóriumi felszerelések is találhatóak még a drogokon és cégtáblákon kívül. Értékes és féltett tárgya múzeumunknak a Velits-féle 1760-ból való pergamenre írott gyógyszerészeti oklevél. Különben a „Gyógyszerészeti Múzeum” tárgyainak leírását 1918-ban az Erdélyi Múzeum kiadványában ismerttettem részletesen.

Különben gyógyszerészeti régiségeink tipikus lelőhelyről, Tordáról, a Velits-féle „Arany Szarvas”-hoz címzett, 1789-ben alapított gyógyszerésztárból valók. Azok a tejüveg edények is, melyek csinos állásukon kívül vörös kezdőbetűs symbolumokkal mysticus érzelmeiket keltenek a gyógyszerészeti régiségeket kedvelő szakemberekben is. A fajence gyógyszerészeti edények pedig Erdélyben is igen elterjedtek. Ezek közül külö-

nös érdeklődést keltenek az első fajence-gyárból, Holicról származók, melyeknek az edény talapzatán feltehető a HF gyártási bélyeg.

Ritkaság számba menő értékes könyvében dr. Orient Gyula professzor a következő oldalon néhány erdélyi vonatkozású jeles gyógyszerész nevét sorolja fel, mint pld. dr. Alexandru Iteanu erdélyi származású, nagyjait születésű, bukaresti gyógyszerész-tulajdonos.

Ilosvay Lajos Decsen született 1851-ben. 1876-ban avatták Budapesten gyógyszerészmesterré. Than Károly, Bunsen, Bayer, Berthelot mellett dolgozott és 1882-ben a budapesti műegyetem tanára lett.

Lukács Ferenc kolozsvári gyógyszerész a nyugdíjintézet megteremtése terén szerzett elévülhetetlen érdemeket.

Murgau János tordai gyógyszerész-tulajdonos Felgyogyon 1880-ban született, az Erdélyi és Bánáti Gyógyszerész Egyesületnek volt elnöke. Egyetemi tanulmányait Kolozsvárott végezte.

Marosjárai Rozsnyay Mátyas aradi gyógyszerész-tulajdonos az iztelen chinin (Chininum tannicum) feltalálója, melyért az Orvosok és természetvizsgálók fiúmei nagygyűlésén pályadíjjal tüntették ki. A chininum tannicum ma már a világ legtöbb pharmacopoeájában hivatalos készítményként van felvéve.

dr. Széki Tibor kolozsvári születésű, gyakornoki idejét ugyancsak Kolozsvárott, édesapja gyógyszerésztárból töltötte le és egyetemi tanulmányait is itt fejezte be.

dr. Winkler Lajos Budapesten a gyógyszerészeti chemia nyilvános, rendes tanára, a Tud. Akadémia tagja 1863-ban Aradon született, gyakornoki idejét is Aradon, Rozsnyaynál töltötte.

Wolf Gábor tordai gyógyszerész, jeles botanikus volt. Növénygyűjteményei között nem egy ritka példányt kapott helyet.

IRODALOM

1. Gyógyszerésztörténeti Diarium (továbbiakban: Diarium) 1972. I. évf. májusi szám — 2. Diarium 1974. III. évf. augusztusi szám — 3. Diarium 1974. III. évf. áprilisi szám.

N. Loránd: *About the past of Hungarian pharmacy in Transylvania and Banat.*

In the introduction author appreciates the activity of those who contributed to the scientific work for the history of pharmacy in Hungary.

In the book of Gyula Orient the following topics are emphasized: „Pharmacy during the dukes of Transylvania”, „The pharmacy of the XVIII. century and Maucksch, the famous pharmacist in Kolozsvár”, „The development of pharmacy from the XIX. century and pharmaceutical education at the university of Kolozsvár.”

Érkezett: 1990. IX. 6.